

ZAMONAVIY DIDAKTIKADA TA'LIM METODLARI TASNIFIGA TURLICHA YONDASHUVLAR.

Qobilova Madina Sobir qizi

Termiz davlat pedagogika instituti

Boshlang'ich ta'lim fakulteti

Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi

2-kurs 21-04-guruh talabasi

Annotatsiya: Didaktik tadqiqotlar ko'rsatadiki, ta'lim metodlari nomenklaturasi (nomlanishi) va tasnifi ularni ishlab chiqishda tanlangan yondashuvga bog'liq holda juda xilma-xil ekanligi bilan xarakterli. Ulardan eng muhimlariga ushbu maqolada to'xtalib o'tdik.

Kalit so'zlar: Didaktika, metod, videometod, illyustratsiya, demonsratsiya, evristik, interfaol metod, klaster, induktiv, o'quv-bilish faoliyati, ko'nikma.

Ta'lim metodlari tasnifi: An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlari (E.I.Golant, N.M.Verzilin va bosh.) Og'zaki Ko'rgazmali Amaliy Kitob bilan ishlash Videometod Hikoya Suhbat Tushuntirish Ma'ruza Munozara Illyustratsiya Demonstratsiya Mashq Amaliy Laboratoriya Didaktik o'yin O'qish, O'rganish, Reja tuzish, Konspekt qilish Ko'rish, O'rganish, Nazorat qilish O'quvchilarning bilish faoliyati tavsifiga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (I.Ya.Lerner va M.N.Skatkin). Ta'lim metodining nomlanishi O'qituvchi faoliyati O'quvchi faoliyati Axboriyretseptiv O'quv axborotini uzatish, o'rganilayotgan ob'ekt bilan o'quvchi harakatini tashkil etish Bilimlarni idrok etish, anglash va yodda saqlash. Reproduktiv Bilimlar hamda aqliy va faoliyat usullarini hosil qilishga doir topshiriqlarni tuzish va taqdim etish Namuna asosida bilimlarni hamda aqliy va faoliyat usullarini egallash. Muammoli bayon etish Muammoni qo'yish va uni hal etish usullarini ochib berish Topshiriqni idrok etish va uni qismlarga ajratish. Topshiriq qismlarini mustaqil hal etish va o'z- o'zini nazorat qilish Evristik (qisman-izlanish) Muammoni qo'yish va uni hal etishga doir qadamlar ketmaketligini rejalatirish. O'quvchilar faoliyatini boshqarish Qo'yilgan vazifa bilan bog'liqlikda muammoni hal etish yo'llarini mustaqil izlash va o'qituvchining qisman ko'magi yordamida muammoni hal etish Tadqiqotchilikka doir Mustaqil hal etishga doir muammoli vazifalarni shakllantirish.

Muammoni hal etilish jarayonini nazorat qilish Muammoni mustaqil hal etish. Asosiy didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (M.A.Danilov

va B.P.Esipov): • Yangi bilimlarni egallash metodlari; • Ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari; • Bilimlarni amaliyotda qo'llash metodlari. Ta'limning binar metodlari (M.I.Maxmutov) O'rgatish metodlari O'rganish metodlari Axborotiy-ma'lumotli Ijro etish (bajarish) Tushuntirishli Reproduktiv Ko'rgazmali-amaliy Ijodiy-amaliy Tushuntirishli-undovchi Qisman izlanishli Undovchi Izlanishli Yaxlit yondashuv bo'yicha ta'lim metodlari tasnifi (Yu.K.Babanskiy):

• Bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va nazorat qilish metodlari.

- O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini motivatsiyalash va rag'batlantirish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari.

Interfaol metodlar va grafik organayzerlar O'rganilayotganlarini o'zlashtirishga da'vat qilish metodlari Yangi materialni anglash metodlari O'rganilganlarini fikrlashga imkon beruvchi metodlar Erkin yozish, Klaster, Aqliy hujum, B-B-B chizmasi, Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi, Semantik xususiyatlar tahlili. Semantik xususiyatlar tahlili. B-B-B chizmasi. O'qitish bo'yicha qo'llanma. Bir-biriga o'rgatish. Birbiridan so'rash. Ikki qismli kundaliklar. Eng asosiy tushunchalar, Takrorlash. T-chizma. Kontseptual jadval. Venn diagrammasi. Nilufar guli. Besh minutlik esse. O'n minutlik esse. 3.Ta'lim metodlarining mohiyati va mazmuni. Hikoya - o'qituvchi tomonidan mavzuga oid dalil, hodisa va voqealarning yaxlit yoki qismlarga bo'lib, tasviriy vositalar yordamida obrazli tasvirlash yo'li bilan ixcham, qisqa va izchil bayon qilinishi. Metodning samarasi ko'p jihatdan o'qituvchining nuqt mahorati, so'zlarni o'z o'rnida, ifodali bayon qilishi, shuningdek, o'quvchilarning yoshi, rivojlanish darajasini inobatga olgan holda yondashuviga bog'liq. Shu bois hikoya mazmuni o'quvchilarning mavjud bilimlariga tayanishi, ularni kengaytirishga xizmat qilishi zarur. Hikoyaning axborotlar bilan boyitilishi maqsadga muvofiqdir. Hikoya qilinayotgan materialni samaralash maxsus reja asosida amalga oshiriladi. O'qituvchi har bir darsda uning maqsadini aniq belgilab oladi, undagi asosiy tushunchalarga alohida urg'u berishga e'tiborni qaratadi. Suhbat - savol va javob shaklidagi dialogik ta'lim metodi bo'lib, u fanga qadimdan ma'lum, xatto undan o'z faoliyatida Suqrot ham mohirona foydalangan. Suhbat ta'lim jarayonida ko'p funktsiyalar (aqliy fikrlash, hozirjavoblik, muloqot madaniyati va boshqa sifatlarni shakllantiradi) bajaradi, ammo asosiysi o'quvchida faollikni yuzaga keltiradi. Suhbat o'qituvchi fikriga mos harakat qilish, natijada yangi bilimlarni bosqichma-bosqich egallashga imkon beradi. Suhbat - faoliyatni endigina boshlagan o'qituvchi uchun murakkab ta'lim

metodi hisoblanadi, binobarin, savollarni tayyorlash, ularning ketma-ketligini ta'minlash ko'p vaqt talab etadi, uni tashkil etishda esa barcha o'quvchilarning diqqatini jalb etish talab qilinadi. O'qituvchi oddiy savollar berishi, o'quvchilarga ular yuzasidan batafsil o'ylash uchun vaqt ajratishi, o'quvchilarning javoblarini esa diqqat bilan tinglashi, zarur o'rinlarda ularni sharhlashi lozim. Shu bois suhbatda bilish deduktiv yoki induktiv yo'l bilan amalga oshadi. Deduktiv suhbat o'quvchilarga oldindan ma'lum bo'lgan qoidalar, tushunchalar, hodisalar, jarayonlar asosida tashkil etilib, o'quvchilar tahlil yordamida xususiy xulosalarga keladilar. Suhbatning induktiv shaklida alohida dalillar, tushunchalarning tahlil asosida umumiy xulosaga kelinadi. Suhbat ko'proq o'quvchilarni yangi bilimlar bilan tanishtirish, bilimlarni tizimlashtirish va mustahkamlash, nazoratni tashkil etish hamda o'zlashtirilgan bilimlarni tashxislashda ijobiy natijalarni beradi. Suhbat turli ko'rinishlarda, ya'ni, kirish, yakuniy, individual va guruhli suhbat tarzida tashkil etiladi. Tushuntirish o'quv materialini mazmunini isbot, tahlil, umumlashma, taqqoslash asosida bayon qilishdir. Bu metod hikoyaga nisbatan birmuncha keng qo'llaniladi. Undan odatda, nazariy materiallar hamda murakkab masalalarni o'rganishda foydalaniladi. Tushuntirish jarayonida o'quv materialining bir qadar qiyin unsurlari ko'zga tashlanadi va shu asosda materialning mohiyati ochib beriladi. Tushuntirish samarasi ko'p hollarda o'qituvchining ko'rgazmali vositalardan oqilona foydalanishiga bog'liq bo'ladi. Ma'ruza - yirik hajmdagi o'quv materialini og'zaki bayon qilish metodi sanalib, uning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat: qat'iy mantiqiy ketma-ketlik, uzatilayotgan axborotlarning ko'pligi, bilimlar bayonining tizimlilik. Maktab ma'ruzasi mazmunini murakkab tizimlar, hodisalar, obyektlar, jarayonlar, ularning sababli-oqibatli bog'lanishlari, qonun va qoidalar tashkil etadi. Shu bois ma'ruza maktab sharoitida yuqori sinflardagina qo'llaniladi. Chunki u butun dars jarayonini qamrab olishi mumkin. Ma'ruza metodi tushuntirish va suhbatning asta-sekin kengayib borishidan vujudga keladi va bir vaqtda o'quvchilarni qisqacha yozib olish (konspektlash)ga o'rgata boradi. Ta'lim sifati va samaradorligini ta'minlashda ko'rgazmali metodlar ham alohida ahamiyatga ega. Tasvir (illyustratsiya) metodi namoyish metodiga chambarchas bog'liq bo'lsada, didaktikada alohida o'rganiladi. Ilyustratsiya narsa, hodisalar va jarayonlarni ularning ramziy ko'rinishlari - chizma, port, rasm, fotosurat, yassi modellar va boshqalar yordamida ko'rsatishni taqozo etadi. Namoyish (demonstratsiya) metodi o'rganilayotgan obyekt harakat dinamikasini ochib berishda qo'l keladi va ayni chog'da predmetning tashqi ko'rinishi va ichki tuzilishi haqida to'laqonli ma'lumot berishda keng qo'llaniladi. Tabiiy obyektlarni namoyish

qilishda odatda uning tashqi ko'rinishi (shakli, hajmi, miqdori, rangi, qismlari, ularning o'zaro munosabatlari)ga e'tibor qaratiladi, so'ngra ichki tuzilishi yoki alohida xususiyatlarini o'rganishga o'tiladi. Ko'rsatish ko'p holatlarda o'rganilayotgan obyektlarning subyektivi yoki chizmasi yordamida kuzatiladi. Amaliy metod - o'zlashtirilgan bilimlarni amaliy masalalar echimini topishga yo'naltirilgan jarayonda qo'llashni taqozo etadi. Bunda nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash ko'nikmasi hosil qilinadi. Amaliy ishlar sinfda yoki tabiiy sharoitlar - maktab er maydoni, issiqxona, geografik maydonlarda amalga oshiriladi. Ularni amalga oshirishda sodir etiladigan harakatlar o'qituvchi tomonidan nazorat qilinadi va zarur hollarda yo'riqnoma yoki maxsus ko'rsatmani o'quvchilar e'tiboriga havola etadi. Mashq - aqliy yoki amaliy (jismoniy) harakatlarni bajarish ko'nikmalarini egallash yo'lidagi ko'p marta takrorlanishlar bo'lib, mashqsiz ko'nikma hamda malakalarni shakllantirish mumkin emas. Mashqlar og'zaki, yozma, gradikaviy (texnik jarayonlar mohiyatini ifodalash), ijtimoiy-foydali, jismoniy va boshqa turlarga bo'linadi.

Laboratoriya ishlari o'quvchilarning jihoz, maxsus uskuna, qurol hamda turli texnikaviy qoliplardan foydalangan holda tajribalarni o'tkazish metodlari bo'lib, ular ko'proq tabiiy fanlar asoslarini o'rganishda qo'llaniladi. Bu metod o'quvchilarning asbob-uskunalar bilan ish ko'rish, o'lchash ishlarini amalga oshirish va ularning natijalariga ishlov berish kabi ko'nikmalarini tezkor shakllantirishga imkon beradi. Laboratoriya ishlarini bajarish maxsus qurilma va jihozlar, shuningdek, materiallar hamda vaqtni sarflash, ularni ishga tayyor holatga keltirishni talab etadi. Biroq bu harakatlar o'quvchilarning yuqori darajadagi faolligi asosida mustaqil ravishda tajriba va o'lchash ishlarini tashkil etish bilan takomillashtirilib boriladi. Didaktik o'yin o'rganilayotgan ob'yekt, hodisa va jarayonlarni modellashtirish asosida o'quvchining bilishga bo'lgan qiziqishi va faollik darajasini rag'batlantiruvchi o'quv faoliyati turi. Ayni vaqtda o'yin ham ijtimoiy faoliyat ko'rinishi sanaladi.

Zamonaviy didaktikada ta'lim metodlari tasnifiga turlicha yondashuvlar

1. An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlari (E.I.Golant, N.M.Verzilin va bosh.)
2. O'quvchilarning bilish faoliyati tavsifiga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (I.YA.Lerner va M.N.Skatkin).
3. Asosiy didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi (M.A.Danilov va B.P.Esipov).
4. Ta'limning binar metodlari (M.I.Maxmutov).

5. Yaxlit yondashuv bo,,yicha ta"lim metodlari tasnifi (YU.K.Babanskiy).

6. Ta"limning interfaol metodlari.

An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlari tasnifi

- Og`zaki: Hikoya Suhbat Tushuntirish Ma'ruza Munozara
- Ko`rgazmali: Illyustratsiya Demonstratsiya
- Amaliy: Mashq Amaliy Laboratoriya Didaktik o'yin
- Kitob bilan ishlash: O'qish O'rganish Reja tuzish Konspekt qilish
- Videometod: Ko'rish, O'rganish, Nazorat qilish

•Asosiy didaktik maqsadlariga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi: An'anaviy (manbasiga ko'ra) ta'lim metodlari tasnifi Metodik usullar Masalani o'rgatish Namoyish (ko'rgazmali, obyektiv – tajriba, amaliy va aqliy harakatni namoyish etish, hokazolar) Topshiriq berish Yo'l-yo'riq ko'rsatish Metodik usullarning turlari λ Yangi bilimlarni egallash metodlari; λ Ko'nikma va malakalarni shakllantirish metodlari; λ Bilimlarni amaliyotda qo'llash metodlari; λ Bilim, ko'nikma va malakalarni mustahkamlash va nazorat qilish metodlari.

Ta'limning binar metodlari

O`rgatish metodlari	O`rganish metodlari
Ma'lumotli	Ijro etish (bajarish)
Tushuntirishli	Reproduktiv
Ko`rgazmali-amaliy	Ijodiy-amaliy
Tushuntirishli-undovchi	Qisman izlanishli
Undovchi	Izlanishli

Yaxlit yondashuvga ko'ra ta'lim metodlari tasnifi

- O'quv-bilish faoliyatini tashkil etish va amalga oshirish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini motivatsiyalash va rag'batlantirish metodlari.
- O'quv-bilish faoliyatini nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari.

Ta'lim metodlarini tanlab olish shartlari

1. Ta'limning umumiy maqsadlari.
2. Fanning va o'rganilayotgan mavzuning mazmuni hamda o'ziga xosliklari.
3. Biror fanni o'qitish metodikasining o'ziga xosliklari. O'quv-bilish faoliyatini nazorat va o'z-o'zini nazorat qilish metodlari Interfaol metodlar
4. Materialni o'rganishga ajratilgan vaqt.
5. O'quv mashg'ulotining maqsadi, vazifalari va mazmuni.
6. O'quvchilarning yoshi va bilish imkoniyatlari.
7. O'quvchilarning tayyorgarlik darajasi.
8. Ta'lim muassasasining moddiy ta'minlanganligi.

9. O'qituvchining nazariy, amaliy va metodik tayyorgarligi, pedagogik mahoratni egallaganlik darajasi.

Interfaol metodlar:

❖ O'rganilayotganlarini o'zlashtirishga da'vat qilish metodlari: Erkin yozish, klaster, aqliy hujum, B-B-B chizmasi, chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi, semantic xususiyatlar tahlili.

❖ Yangi materialni anglash metodlari: Semantik xususiyatlar tahlili, B-B-B chizmasi, o'qitish bo'yicha qo'llanma, bir-biriga o'rgatish, bir-biridan so'rash, ikki qismli kundaliklar, eng asosiy tushunchalar.

❖ O'rganilganlarini fikrlashga imkon beruvchi metodlar: Eng asosiy tushunchalar, takrorlash, T-chizmasi, konseptual jadval, Venn diagrammasi, nilufar guli, besh minutlik esse, o'n minutlik esse.

O'quv-bilish faoliyatini motivatsiyalash va rag'batlantirish metodlari.

✓ O'qishga qiziqishni motivatsiyalash metodlari: bilish faoliyatini tashkil etishga doir o'yinlar, o'quv munozaralar, vaziyatlarni yaratish.

✓ O'qishga burch va mas'uliyatni rag'batlantirish metodlari: o'rganishning shaxsiy va ijtimoiy ahamiyatiga ishonch hosil qilish, talab qo'yish, rag'batlantirish, ogohlantirish.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, zamonaviy didaktikada ta'lim metodlari tasnifiga turlicha yondashuvlar ko'proq foydali va o'quv jarayonida ko'proq samarali dars o'tishga xizmat qiladi. Zamonaviy didaktika deganda ham biz zamon bilan hamnafas bo'lgan holda yangicha dars o'tishni tushunamiz. Didaktika tez va oson o'rgatish va o'rganish. Bu metodlardan foydalanib o'quvchilarga tezroq, oson va ko'proq bilim berishga erishamiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. "Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi"
2. Nishonova S. Komil inson tarbiyasi- T.: Istiqlol, 2003.
3. Niyozov G'., Axmedova M. Pedagogika tarixidan seminar mashg'ulotlari.- T.:NOSHIR, 2011.
4. Safarov O., Maxmudov M. Oila ma'naviyati. T. «Ma'naviyat» 1998.
5. Karimov I.A. Bizdan ozod va obod vatan qolsin. Toshkent, O'zbekiston-1996.
6. Ma'naviyat yulduzlari. A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti. T.-1999.

7. Imomnazarov M. va boshqalar. Milliy ma'naviyatimiz asoslari. Toshkent islom universiteti.T.-2001.
8. Tursunov I.Y. Pedagogika kursi. T. «O`qituvchi». 1997.
9. Munavvarov A. Pedagogika T. O`qituvchi 1996.
10. A. Zunnunov. Pedagogika tarixi. T. O`qituvchi. 2000.